

tıysa da yine ağır bir yenilgiye uğradı ve etrafındakiler dağıldı. 30 Temmuz 1921'de birleşik cepheden uzaklaştırılan İhsânullah Han Lâhicân'a gitti. Bu arada Mirza Küçek Han'la Haydar Han Amûoğlu'nun da arası açıldı. Küçek Han daha önce olduğu gibi bu defa da şah hükümetiyle anlaşmaya çalıştı. Komünistler 4 Ağustos 1921'de Gilân'da cumhuriyet ilân ettiler. Ancak 29 Eylül 1921'de Reşî civarında Pesihan'da inkılâp komitelerini kurmaya çalışan Haydar Han Amûoğlu Küçek Han kuvvetleri tarafından öldürüldü.

Sovyetler'in İngiltere ve İran'la müna-sebetlerini düzeltmek istemesi ve 26 Şubat 1921'de Sovyet-İran antlaşmasının imzalanması Cengelî hareketinin sonu oldu. Sovyet hükümeti İran'a karşı emperyalist politikalarını terkederek ordusunu 8 Eylül 1921'de bu ülkeden çekti. Sovyet desteğini kaybeden Cengelî hareketi düzenli İran ordusu karşısında yalnız kaldı. İran hükümeti Ekim 1921'de Rızâ Han (Rızâ Şah) kumandasındaki İran Kazakları'nı Cengelîler'in üzerine Gilân'a gönderdi ve onları tamamıyla yok etti. Küçek Han kaçtığı Tâliš dağlarında yakalandı, bir köylü tarafından kesilen başı Tahran'a getirildi (1300 hş./1921). Kaynaklarda muhalifleri tarafından öldürüldüğü veya soğuktan donduğu şeklinde rivayetler de vardır. İhsânullah Han ise Mâzenderan'da Vâlâserâ'da yaptığı toplantıda komitesini dağıtıktan sonra seksen kişiyle birlikte Bakü'ye kaçtı. Burada arkadaşlarına ve kendisine tanınan bazı menfaatler karşılığında gönüllü olarak Kızıl Ordu'ya yazıldı. Ancak 1924'te gönüllü askerlik uygulamasına son verilince bundan hoşnut olmayan taraftarlarının bir kısmı ortadan kaldırıldı. İhsânullah Han da Türkistan'a sürüldü ve 1939'da orada öldü.

Küçek Han'ın gerek yazıları gerekse açıklamalarından, onun Sovyetler dahil bütün dış müdahalelere karşı olduğu ve tam bağımsız bir İran devletini hedeflediği anlaşılmaktadır. İngilizler'e ve onlarla iş birliği yapan İran yönetimine karşı Sovyetler'in yardımıyla mücadele etmekte sakınca görmemesi onun komünist olduğunu göstermez. Hatta bir ölçüde, o sırada Osmanlı Devleti'nin yaymaya çalıştığı panislâmizmin etkisi altındadır. Ancak İhsânullah Han ve taraftarları varlığıyla Cengelî hareketine sosyalizm de girmiş, özel mülkiyete ve İslâmî esaslara karşı tavır alınmıştır. Bu bakımdan hareketin fikrî bir bütünlük

içinde olduğunu söylemek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferheng-i Fârsî, V, 435; VI, 1619; Hüseyin Mekki, *Târîh-i Bîst Şâle-i İrân*, Tahran 1323 hş./1944, s. 239, 308 vd., 319 vd.; İbrâhim Fahrâî, *Serdâr-ı Cengel Mirzâ Küçek Hân*, Tahran 1349, s. 416; Menşür-i Gürgâni, *Siyâset-i Devlet-i Şarevî der İrân*, Tahran 1326 hş., I, 145-146; G. Lenczowski, *Russia and the West in Iran, 1918-1948*, New York 1949, s. 16 vd., 54 vd.; N. S. Fatemi, *Diplomatic History of Persia 1917-1923*, New York 1952, s. 217 vd.; A. Girantuski v.dğr., *Târîh-i İrân* (trc. Keyhusrev Kişâverzi), Tahran 1359, s. 424-445; Percy Sykes, *Târîh-i İrân* (trc. Muhammed Takî — Fahri Dâî Cîlânî), Tahran 1366 hş., II, 685-695; John Obert Voll, *Islam Continuity and Change in the Modern World*, Boulder 1982, s. 196; M. Martchenko, "Kutchuk Han", *RMM*, XL-XLI (1921), s. 98-116; *TA*, X, 179; *DMF*, II, 2295; R. M. Savory, "Djanganli", *EJ²* (İng.), II, 445-446; Abdul-Hadi Hairî, "Küçük Khân Djanganli", *a.e.*, V, 310-311.



TAHSİN YAZICI

CENGİZ HAN

(ö. 624/1227)

**Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1206-1227).**

15 Zilkade 549'da (21 Ocak 1155), Türk takvimine göre domuz yılının başında, bugün Doğu Sibiryâ topraklarından geçen Onon nehrinin sağ kıyısında yer alan Deli-ün Boldok'ta doğdu. Babası Moğollar'ın reisi Yesügay Bahadır, annesi Houlen Ece'dir. Yesügay oğluna, doğumundan önce mağlûp edip esir aldığı bir Tatar kabilesinin reisi olan Timuçin'in (demirci) adını koydu. Timuçin on üç yaşında babasını kaybetti. Bunun üzerine babasına tâbi olan kabileler tarafından terkedilerek ailece yalnız bırakıldılar ve sürekli olarak baskılara mâruz kaldılar. Hatta babası ölmeden önce nişanlandığı Börte-Fuçin, Merkitler tarafından esir alındı; Kerayit Hükümdarı Ong Han'a (Tuğrul) hediye olarak takdim edildi. Ong Han, Yesügay Bahadır'ın müttefiki olduğu için Börte-Fuçin'i Timuçin'e geri gönderdi. Timuçin ve ailesinin balıkçılık ve avcılık yaparak geçimlerini sağladıkları bu sıkıntılı dönem yirmi yedi yıl sürmüştür. Bu süre içinde Timuçin, başta Tayciyutlar olmak üzere Merkitler ve diğer bazı kabilelerle mücadele etmiş, bu sayede siyasî, idarî ve askerî tecrübe ve vasıflar kazanmıştır. 1195 yılında çok sayıda kabile Timuçin'e katıldı. 1197'de Merkitler üzerine yürüyerek onları mağlûp etti ve Merkitler'in beyi Tokta-Be-



Cengiz Han'ı tasvir eden bir minyatür (Derviş Mehmed, *Sübhatü'l-ahbâr*, Österreichische Nationalbibliothek, Cod AF, nr. 50, vr. 11*)

ki'yi öldürttü. 1199'da Ong Han'la beraber Kişil-Baş mevkiinde Nayman Hakarı Buyruk Han'ı bozguna uğrattı. Timuçin 1200 yılında Ong Han ile birlikte Tayciyutlar'la anlaşan kavimler üzerine yürüdü. Onları mağlûp edip kendilerine tâbi kıldı. Aynı yıl içinde Tayciyutlar, Katagin ve Dörmenler derlenip toparlanmaya çalışınca Ong Han'la Timuçin tekrar üzerlerine yürüyerek onları bozguna uğrattılar. 1201'de Timuçin'in düşmanı olan Enkiras, Kurilas, Dörmen, Tatar, Katagin ve Salciyut kabileleri birleşerek Cacırat ilinden Camoha (Camuka) Seçen'i büyük han ilân ettiler. Bunun üzerine Timuçin onların üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Camoha ve müttefik kuvvetleri yenildi. Bu savaşta sonra Kongirat kabilesi Timuçin'e gelerek bağlılıklarını bildirdi. Timuçin 1202 yılında Tatar ili üzerine büyük bir sefer yaparak düşmanlarına ağır bir darbe vurdu. Aynı yıl içinde Naymanlar'ın tekrar toparlandığını görererek Ong Han ile birlikte onların üzerine yürüdü. Büyük han ilân edilen Camoha-Seçen ile Ong Han ve oğlu Senggün 1203'te Timuçin'e suikast tertitlediler. Fakat bunu önceden haber alan Timuçin âni bir baskınla Ong Han'ın yurdunu ve Kerayit ülkesini yağmaladı. Ong Han ile oğlu kaçtılar. Daha sonra Ong Han ve Senggün'e Salciyutlar başta olmak üzere bazı iltihaklar olmuşsa da Timuçin bunların üzerine yürüyerek onları dağıttı. 1204 yılında Ongut Hükümdarı Alakuş Tigin, Timuçin'e haber göndererek Nayman Hükümdarı Tayang Han'ın Merkit Hükümdarı Kutuku ile anlaşma yaptığını ve onlara Katagin ve Salciyut gibi kavimlerin iltihak ettiğini haber verdi. Timuçin süratle hazırlıklarını tamamladı.

yarak müttefik kuvvetleri yurtlarında bastı ve hepsini dağıttı. Bu zaferden sonra 1205'te ilk defa Tangut ili üzerine sefer yaparak bu ülkenin şehirlerini yağmaladı.

Timuçin 1206 yılında, Nayman Tayang Han, Ong Han ve Kutuku-Beki başta olmak üzere bütün bozkır hükümdarlarını hâkimiyeti altında toplamıştı. Onon Irmağı kıyısında aynı yıl yapılan kurultayda dokuz parçalı ak tuğ diktirdi; kurultay sonunda "Cengiz" (cihan hükümdarı, göklerin oğlu, güçlü, mükemmel savaşçı) unvanıyla kağan ilân edildi ve bütün bozkır kavimlerinin en büyük hükümdarı durumuna geldi. 1207'de Tangutlar üzerine ikinci defa sefer yaparak pek çok ganimetle geri döndü. Aynı yıl içinde Kırgız hükümdarına bir elçi heyeti yollayıp kendisine tâbi olmasını istedi. Kırgız hükümdarı da ak renkli doğan kuşu göndererek bağlılığını bildirdi. 1208 yılının kay mevsiminde Nayman Hükümdarı Tayang Han'ın oğlu Küşlüğ'ün Merkitler'le ittifak yapması üzerine Cengiz Han harekete geçerek onları mağlûp etti; Merkit hükümdarı öldü, kardeşleri ve çocukları Uygur ülkesine kaçtılar. Nayman Küşlüğ ise daha batıdaki Karahıtay Hükümdarı Gür Han'a sığındı. Fakat Küşlüğ burada da rahat durmayarak Gür Han'ı öldürdü ve ülkesine hâkim oldu. Ertesi yıl Uygur İdikutu Cengiz Han'a tâbiyetini bildirdi. Cengiz Han 1210 yılı sonlarında Tangutlar üzerine yürüdü. Tangut Hükümdarı Şidurhu kızını Cengiz'e verdi ve bağlılığını arzetti. Ertesi yıl Karluk Arslan Han Cengiz Han'a tâbiyetini bildirdi. 1212-1214 yılları arasında Cengiz Han'ın orduları birbiri arkasından dört defa Hıtay ülkesine girerek Hıtaylar'ı kendisine bağladı. Cengiz Han 1215'te Balasagun taraflarına bir ordu göndererek buraları itaat altına aldı. 1217 yılında kumandanlarından Subıtay Noyan'ı Toğaçar Noyan ile birlikte Merkitler üzerine, Buragul Noyan ile Dörmen Bahadır'ı Tumatlar'a karşı yolladı. Daha sonra oğlu Cuci'yi Kırgızlar üzerine sevk ederek âsi Kırgız ilini hâkimiyeti altına aldı. 1219'da Hıtay ülkesinden ordularını çekti ve onlarla barış yaparak o sırada ortaya çıkan yeni bir durum için kurultayda sefer kararı aldı. Bu yeni sefer Hârizmşah üzerine olacaktı. Alâeddin Muhammed Hârizmşah'ın akrabası ve kumandanı olan Otrar Valisi İnalçık, Cengiz Han'a bağlı müslümanlardan oluşan bir ticaret kervanını Otrar yakınlarında yağmalatarak kervan-

cları ve elçisini öldürmüştü. Bunun üzerine Cengiz Han 1219 yılının yazında bütün ordularıyla birlikte İrtiş bölgesine ulaştı ve buradan Otrar üzerine yürüdü. Sonbaharda şehri kuşattı. Oğulları Çağatay ile Ögedey'i burada bırakıp kendisi Buhara üzerine yürüdü. Diğer oğlu Cuci'yi de Siriderya bölgesine bir sefere memur etti. Üç günlük bir kuşatmadan sonra 10 Şubat 1220'de Buhara alındı. Mart ayında Semerkant da teslim oldu. Otrar'ı zaptettikten sonra Semerkant muhasarasına katılan Çağatay ile Ögedey, Hârizmşahlar'ın başşehri Gürgeç'e, Tuluy da Horasan üzerine gönderildi. Merv'de İbnü'l-Esîr'e göre (*el-Kâmil*, XII, 393) 700.000, Cüveynî'ye göre (*Târîh-i Cihângüşâ*, I, 201) 1.300.000'den fazla insan öldürüldü. Nişâbur'da intikam hırsıyla kediler ve köpekler bile katledildi. Tuluy Herat'ı ele geçirdikten sonra Belh-Mervürrûd arasındaki Tâlekân'ı kuşatmakta olan babası Cengiz Han'a katıldı. 1220 yazını Nahşeb'de geçirdi, ardından Tirmiz'i zaptetti. Ertesi yıl Ceyhun'u geçip Belh'i aldı. Gürgeç ise uzun süre kuşatılmasına rağmen alınamamıştı. Bunun üzerine Cengiz Han, oğlu Tuluy'u ağabeylerine yardım için gönderdi. Tuluy'un gelişinden sonra Moğol ordusu Gürgeç'in hendeklerini doldurarak şehri nefit ile ateşe verdi. Daha sonra zenaatkârlar hariç halk tamamen katledilerek şehir tahrip edildi. Gürgeç'i savunanlar arasında Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ da bulunuyordu. Hârizm'in zaptından sonra Cengiz Han oğlu Cuci'ye, Hârizm ülkesinin bu bölümü de dahil olmak üzere ele geçirdiği Batı Sibirya'yı vererek onu bölgeye idareci olarak gönderdi. Kendisi de Celâleddin Hârizmşah üzerine yürüdü. Celâleddin, Gazne ve Sind bölgelerinde yapılan savaşlarda bozguna uğrayarak kaçtı. 1223 yazını bugünkü Taşkent'in bulunduğu yerde geçiren Cengiz Han, 1224 yılında bütün Hârizmşah ülkesini hâkimiyeti altına aldı ve Hârizmşahlar'a karşı gerçekleştirdiği seferini tamamlayarak Moğolistan'daki karargâhına döndü (1225). 1226'da tekrar Tangutlar ülkesine girerek Tangut Hükümdarı Şidurhu'yu ve bütün Tangut ileri gelenlerini öldürttü. Yurduna dönerken yolda hastalandı. Oğullarını çağırarak onlara vasiyetini yaptı. Kendisinden sonra Ögedey'in kağan olmasını istedi. Yasa işlerini Çağatay'a havale etti. Ordularının idaresini ise küçük oğlu Tuluy'a verdi. Aynı yıl Tangut'un başşehrine bir sefer düzenledi. Ancak sefer sı-

rasında tekrar hastalandı ve Ağustos 1227'de öldü. Cenazesi Moğolistan'ın kuzeydoğusundaki Burhan Haldun'a götürülüp orada defnedildi.

Cengiz Han, yüksek bir fizikî güce ve sarsılmaz bir iradeye sahipti. Çocukluğundan beri karşılaşmış olduğu olaylar ona olağan üstü sabır ve tahammül gücü, tecrübeyle işlenmiş bir zekâ kazandırmıştı. Öldüğünde haleflerine Kore'den Yakınoğu'ya ve Güney Avrupa'ya, Güney Sibirya'dan Çin Hindi'ne kadar uzanan, silâh kuvvetiyle kazanılmış geniş bir imparatorlukla birlikte teşkilâtın esas ilkelerini de bırakıyordu. Ömrünün sonuna kadar bütün kültürlere yabancı kaldı. Devlet teşkilâtında sadece Moğol gelenekleri hâkimdi. Cengiz Han yalnız kendisi ve yakınları için çalışmıştır. İmparatorlukta kurduğu teşkilât ilkel prensiplere dayandığı için ölümünden sonra ancak kırk yıl devam edebilmiştir. Buna rağmen ailesinin hâkimiyeti birkaç nesil sürmüştür. Kendisinin kuvvetli iradesi oğullarının hiçbirinde olmadığından ölümünden sonra ailesinin devleti beraber idare etmesini planladı. Sağlığında veliaht tayin ettiği Ögedey zamanında hânedan üyelerinin birlikte hüküm sürmeleri ve halkın eriştiği refah seviyesi, Cengiz Han'ın ne kadar isabetli bir seçim yaptığını göstermektedir.

Cengiz Han, kendisine karşı çıkanları, teslim olmamakta direnenleri çocukları, kabileleri ve şehirleriyle birlikte ortadan kaldırırdı. Çağdaşı olan İbnü'l-Esîr, Hz. Âdem'den o zamana kadar insanlığın mâruz kaldığı en büyük felâketin Moğol istilâsı olduğunu söyler ve, "Keşke anem beni doğurmasaydı da tüyler ürpertici zulüm ve katliamları görmeseydim!" der. Cengiz Han'ın orduları istilâ ettikleri İslâm ülkelerinde taş üstünde taş bırakmadılar. Kadın ve çocuklar dahil herkesi vahşice öldürdüler. Moğol askerleri, İslâm kültür ve medeniyetinin en önemli merkezlerini de tahrip ettiler. Camiler ahır olarak kullanıldı. Hârizmşahlar'ın ülkesi baştan başa viraneye çevrildi. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen bu olaylardan bir asır sonra bölgeyi gezen seyyahlar, Moğol istilâ ve tahribatının izlerine rastladıklarını söylerler. Moğollar'ın İslâm kültür ve medeniyet eserlerini tahribe yönelik harekâtı, Cengiz Han'dan sonra Hülâgü ve diğer ahfadı tarafından da devam ettirilmiş, çok sayıda müslüman katledilmiş, cami, medrese ve kütüphaneler yakılıp yıkılmıştır. Cengiz Han hiçbir di-

ne mensup olmadığı için insanlar arasında dinlerinden dolayı bir ayırım yapmadı. Hangi dine mensup olursa olsun âlim ve zâhidlere iyi davranır, onları hi-maye ederdi. Cengiz Han, Çin'in ve di-ğere yerleşik toplumların çeşitli sebeplerle zayıfladığı bir dönemde bozkır kabilelerini birleştirmeye fırsatı bulmuş ve bu-nu iyi değerlendirmiştir. Askerî başarısının dayandığı temel vasıflar örgütlenme yeteneği, disiplin, süratli hareket ve amaçlarına ulaşmada gösterdiği acımasızlıktır. En karakteristik vasıflarından biri de hainlere karşı duyduğu nefretti. Kötü duruma düşen efendilerine ihanet ederek kendisine yaranacaklarını sanan-ları derhal idam ettirir, düşmanı olan hükümdarlara sonuna kadar sadık ka-lanları da hizmetine alarak mükafatlandırır.

Moğol İmparatorluğu'nun hukuk ve askerlik işlerini düzenleyen kanunlar "Cengiz Han Yasası" olarak meşhurdur. Aslında bu yasanın tamamı bizzat Cengiz Han tarafından konulmuş olmayıp nesilden nesile aktarılan Moğol hukuk ve törelerinin bir kuralları mecmuası halinde düzenlenmesiyle oluşmuştur. Cengiz Han kağan seçildiği 1206 kurultayında bu kurallara bazı ilâveler yapmış ve bun-ları resmen yürürlüğe koymuştur. Otuz üç defter halinde tanzim edilen ve Moğol hazinesinde saklanan yasayı uygulama görevini de bu kanunları en iyi bilen oğlu Çağatay'a vermiştir. Timurlular dahil İslâmiyet'i kabul eden Moğol hânedanları bu yasaları özenle tatbik etmişlerdir. Cengiz Han Yasası bir kitap halinde tam olarak zamanımıza intikal etmemekle birlikte Moğol tarihine dair eserlerde, özellikle *Moğollann Gizli Tarihi*, *Câmi' u't-tevârih*, *Târîh-i Cihân-güşâ* ve *Abu'l-Farac Tarihi* gibi eserlerde çeşitli maddelerine yer verilmiştir. Cengiz Han yasaları gerektiğinde çok acımasız bir şekilde uygulanırdı. Cinayet, soygun, tasarlanmış yalan, zina, cinsel sapıklıklar, büyü ile kötülük yapmak, çalınmış bir malı saklamak gibi suçların cezası idamdı.

Cengiz Han'ın Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy adlı dört oğlu ile beş kızı dünyaya gelmiştir. Ölümünden sonra ülke oğulları arasında taksim edildi. En büyük oğlu Cuci babasından önce öldüğü için mirası oğlu Batu'ya intikal etti. Altın Orda Devleti'nin esasını teşkil eden Ak Orda, Batu Han tarafından kurulmuştur. İkinci oğlu Çağatay kendi adıyla anı-

lan bir devlet kurdu. Üçüncü oğlu Ögedey veliaht olup Moğol liderlerinin katıldığı kurultayda büyük han seçildi. En küçük oğlu Tuluy'a imparatorluğun merkezini teşkil eden Moğolistan verildi. Bunun oğulları Mengü Han ile Kubilay Han, Ögedey'den sonraki iki nesil içinde büyük hanlığı onlardan almayı başardılar.

BİBLİYOGRAFYA :

Moğollann Gizli Tarihi (trc. Ahmet Temir), Ankara 1948; Cüzcâni, *Tabakât-ı Nâşirî*, II, 97-148; ayrıca bk. İndeks; Nesevî, *Sîret-i Celâled-dîn-i Mîngburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Minovî), Tahran 1334 hş., s. 7-12, 16-17, 106-111, 121-124, 128; ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 358-397; ayrıca bk. İndeks; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öztürk), I, 92-219; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşarî'd-üvel* (nşr. A. Sâlihânî), Beyrut 1890, s. 228-236; a.mlf., *Abu'l-Farac Tarihi* (trc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1987, II, 478-482; Reşîdüddin, *Câmi' u't-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1349 hş./1970, I, 213-388; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 362, 365-367, 494, 497, 529, 580, 669; Ebü'l-Gâzî Bahadır Han, *Şecere-i Türk* (nşr. Desmaison), Petersburg 1871-74, I-II; a.e. (nşr. Rıza Nur), İstanbul 1925; H. H. Howorth, *History of the Mongols*, London 1876-1927, I-IV; Zeki Velidî Togan, *Moğollar, Cengiz ve Türkler*, İstanbul 1941; a.mlf., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946; a.mlf., "Çingiz Han", *UDMİ*, VII, 698-717; B. Spuler, *Die Goldene Horde die Mongolen in Russland (1223-1502)*, Leipzig 1943; B. Y. Vladimirtsov, *Cengiz Han* (trc. Hasan Ali Ediz), İstanbul 1950; H. D. Martin, *The Rise of Chingis Khan and His Conquest of North China*, Baltimore 1950; G. Vernadskiy, *The Mongols and Russia*, New Haven 1953; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlr Devleti Tarihi*, Ankara 1953; a.mlf., "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi", *TD*, V/8 (1953), s. 105-136; A. Y. Yakubovskiy, *Altınordu ve İnhitatu* (trc. Hasan Eren), İstanbul 1955; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nun Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976; a.mlf., *Ötemiş Hac'ya Göre Cuci Ulusu'nun Tarihi* (doktora tezi, 1965), İÜ Merkez Ktp., nr. 4086; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atılla/Cengiz Han/Timur* (trc. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 186-250; Barthold, *Türkistan*, s. 405-487; ayrıca bk. Dizin; a.mlf., "Cengiz Han", *İA*, III, 91-98; P. Ratchnevskiy, *Cinggis-Khan Sein Leben und Wirken*, Wiesbaden 1983; L. Liğeti, *Bilinmeyen İç Asya* (trc. Sadrettin Karatay), Ankara 1986, s. 108-124; Abdülkadir İnan, "Destân-ı Nesl-i Cengiz Han Kitabı Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s. 198-206; David Ayalon, "The Great Yâsa of Chingiz Khân", *St.I*, XXXIII (1971), s. 97-140; D. O. Morgan, "The Great yâsâ of Chingiz Khân and Mongol Law in the İlkhânate", *BSOAS*, XLIX/1 (1986), s. 163-176; a.mlf., "Çengiz", *Elr.*, V, 133-135; "Çingiz Han", *TA*, XII, 55-58; "Çingiz Yasası", a.e., XII, 58; J. A. Boyle, "Çingiz-Khân", *Et* (İng.), III, 41-44; a.mlf., "Çingiz Hân", *UDMİ*, VII, 691-698; *DMF*, 1/2, s. 857; "Cengiz Han", *ABr.*, III, 460-462.



CENGİZİLER

(bk. MOĞOLLAR).

CENİN

(الجنين)

Anne karnındaki çocuk.

"Örtmek; örtünmek, gizlenmek" anlamındaki cenn kökünden türeyen cenin (çoğulu ecinne), sözlükte "gizli olan şey, anne karnındaki çocuk" gibi mânâlara gelmektedir. Henüz doğmamış çocuğa, doğum vaktine kadar anne karnında saklandığı için cenin denmiş, kelime âyet (bk. en-Necm 53/32) ve hadislerde (meselâ bk. Buhârî, Ferâ'iz, 11; Müslim, "Kasâme", 35, 36, 38; Ebü Dâvûd, "Mu-kaddime", 54) bu anlamda kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı anlatılırken onun anne karnında çeşitli safhalardan geçtiği ve belli bir süre sonunda rahimde gelişmesini tamamlayıp dünyaya geldiği belirtilmektedir (bk. el-Hac 22/5; el-Mü'minün 23/12-14).

İslâm hukukuna göre cenin doğunca-ya kadar bazı bakımlardan anneye bağlı ve bağımlı ise de cenin olarak teşekkül anından itibaren ayrı bir varlık kabul edildiğinden kendisine eksik bir kişilik ve eksik bir vücûb (hak) ehliyeti tanınmış, doğum zamanına kadar zayı olması muhtemel birtakım hakların onun için saklı tutulması kabul edilmiştir. Bu haklar nesep, miras, vakıf ve vasiyet olmak üzere dört çeşittir. Buna göre anne karnındaki çocuğun anne ve babasıyla nesep, bunlar vasıtasıyla da diğer yakınlarıyla akrabalık ilişkisi doğar ve bu sebeple miras bırakan bir yakınının ölmesi halinde ona mirasçı olur. Mirasçılar arasında ceninin bulunması durumunda hisselerin tesbiti için kendisinin erkek veya kız olması ihtimaline göre iki ayrı hesap yapılır; cenin için en avantajlı durum esas alınarak miras paylaşılır ve onun payı doğuma kadar bekletilir. Sağ doğarsa kendi payına hak kazanır. Fazla pay ayrılmışsa artan kısım, ölü doğmuşsa ayrılan payın tamamı diğer mirasçılara intikal ettirilir. İkiz veya üçüz doğum nâdiren vuku bulduğu için önceden buna göre hesap yapılmaz. Ancak böyle bir durumda terike buna göre yeniden taksim edilerek mirasçılara fazladan ödenen kısım geri alınır. Ceninden başka mirasçı yoksa veya mirasçılar ce-